

Гудзовата О.О.,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем у бізнесі,
Львівський торговельно-економічний університет*

ЧИННИКИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті відзначено погіршення стану фінансової безпеки держави внаслідок кризових явищ у країні. Істотний вплив на фінансову безпеку здійснює стан грошово-кредитної сфери. Виявлено чинники розвитку грошово-кредитної сфери України за сферами впливу в контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави, здійснено інтегральне оцінювання в розрізі індикаторів грошово-кредитної безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека держави, грошово-кредитна сфера, внутрішні та зовнішні чинники, індикатори грошово-кредитної безпеки, інтегральне оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки України.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення дисбалансів соціально-економічного розвитку України, зумовлених дестабілізуючими діями Російської Федерації, кризовими явищами в економіці та несприятливою зовнішньою кон'юктурою, погіршився стан фінансової безпеки держави. Вітчизняна фінансова система виявила низьку здатність протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам сталого розвитку, що ускладнює її спроможність забезпечувати необхідний рівень фінансово-економічної стабільності держави та її соціальний розвиток. За більшістю складників фінансової безпеки наявні негативні тенденції, про що свідчать показники критичного збільшення зовнішньої та внутрішньої заборгованості, небезпечно для економічної незалежності зростання частки іноземного капіталу в банківському секторі, поширення девальваційних очікувань та подорожчання кредитних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та особливостей впливу грошово-кредитної сфери на фактори та вимірники економічної динаміки зробили праці таких фундаторів економічної думки, як Дж.М. Кейнс, Б. Маккаллум, А. Маршалл, К. Сімс, М. Туган-Барановський, І. Фішер, М. Фрідмен, Дж. Хікс, Р. Дж. Хоутрі та ін., сучасних зарубіжних економістів: А. Бліндера, Б. Бернарке, Ф. Мишкіна, С. Мойсеєва, Д. Стігліца та вітчизняних авторів, серед яких – О. Барановський, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гребеник, А. Єпіфанов, В. Лепушинський, М. Макаренко, А. Мороз, П. Нікіфоров, М. Савлук, І. Сало, В. Стельмах, А. Чухно, В. Ющенко та ін. Численні напрацювання свідчать про високу актуальність цього питання, та водночас очевидним є факт недостатнього розроблення в науковій літературі комплексного підходу до оцінювання ефективності грошово-кредитної сфери, систематизації принципів та показників виміру цього явища в системі економічної безпеки держави.

Важливу роль у зміцненні фінансової безпеки держави відіграє безпека у грошово-кредитній сфері, яка створює умови для розвитку національної економіки та безпосередньо впли-

ває на макроекономічне середовище в країні, зокрема на економічну динаміку, рівень і темпи інфляції, доступність кредитних ресурсів, забезпечення стабільності грошової одиниці.

Водночас для вітчизняної грошово-кредитної сфери характерними є недоліки, що унеможливають відновлення стійкої динаміки економічного розвитку про що свідчить деструктивний розвиток грошового обігу і кредитних відносин, зокрема надмірність грошової маси, висока вартість кредитних ресурсів, інфляційні процеси та девальвація національної грошової одиниці. Як наслідок, грошово-кредитна сфера не виконує завдань і базових функцій для створення умов для забезпечення соціально-економічного розвитку держави і досягнення поліпшення умов та рівня якості життя населення України.

Мета статті полягає в окресленні чинників та функціональних особливостей розвитку грошово-кредитної сфери в контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток грошово-кредитної сфери в Україні значною мірою визначається наявними внутрішніми чинниками розвитку: ефективністю інституційно-правового забезпечення, сформованістю організаційно-економічних умов розвитку досліджуваної сфери, соціально-психологічними особливостями населення країни. Однак в умовах глобалізації світової економіки рівень грошово-кредитної безпеки все більше залежить і від зовнішніх чинників. Йдеться про посилення залежності національної економіки від кон'юктури зовнішніх ринків, рівня економічної активності в країнах, що розвиваються, обсягів надходжень валютної виручки експортерів. Об'єктивним є виокремлення чинників розвитку грошово-кредитної сфери України за сферами впливу в контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави (рис. 1).

Одним із найбільш визначальних чинників розвитку вітчизняної грошово-кредитної сфери впродовж останніх років є гібридна агресія Російської Федерації проти України, наслідком чого стали втрата частини виробничо-технологічної інфраструктури та промислового потенціалу країни, послаблення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, активізація процесів внутрішньої міграції, зростання витрат на оборону та соціальний захист внутрішньо переміщених громадян, звуження податкової бази, зростання дефіциту бюджетів усіх рівнів.

Загальне загострення військово-політичної ситуації призвело до дестабілізації грошово-кредитного ринку, «розхитування» курсу національної грошової одиниці, підвищення темпів зростання інфляції та зниження купівельної спроможності населення, скорочення золотовалютних резервів НБУ та збитковості банківської системи. Це зумовлює необхідність розроблення та реалізації інструментів забезпечення стійкості

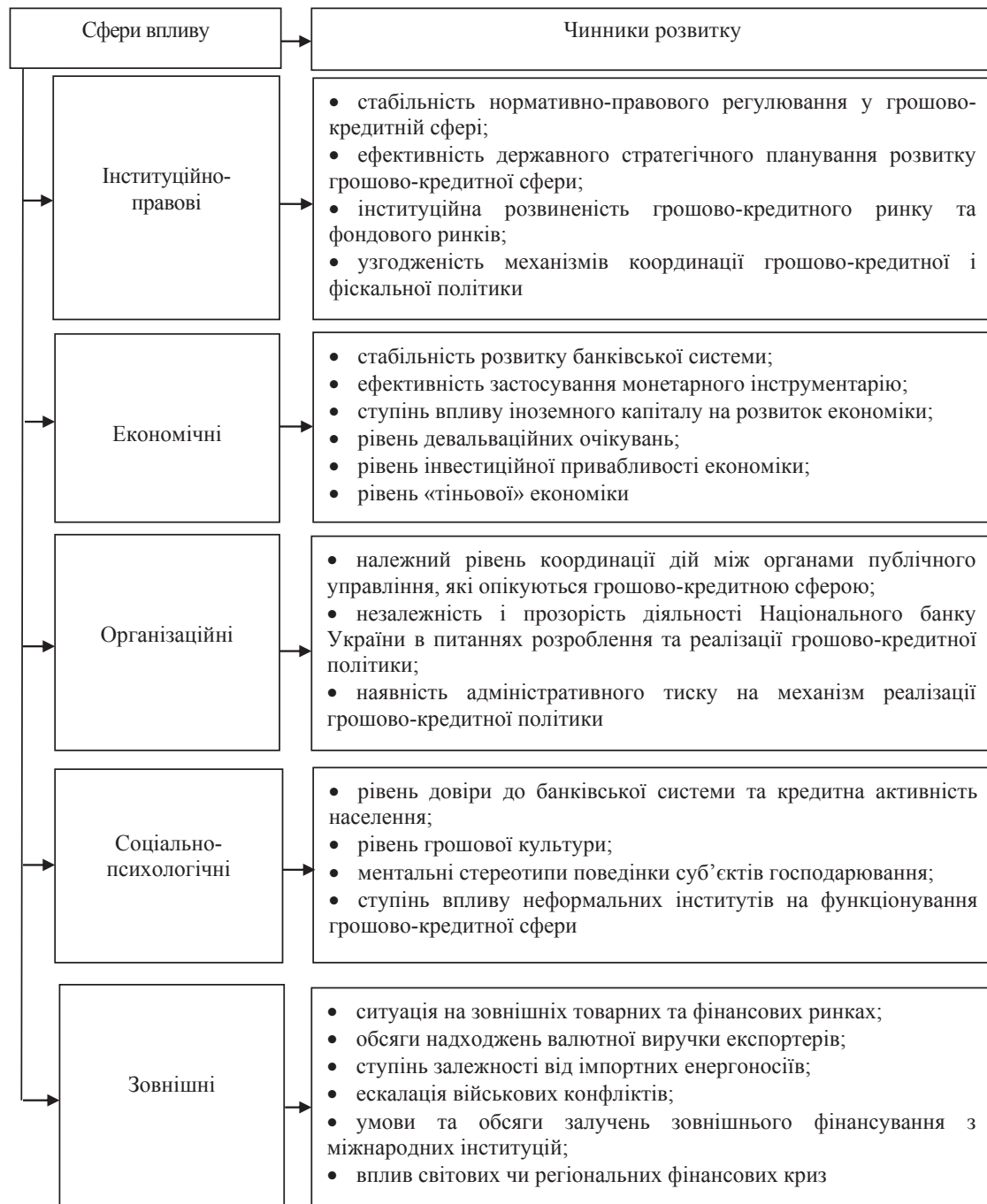

Рис. 1. Чинники розвитку грошово-кредитної сфери в Україні (запропоновано автором)

грошово-кредитної системи держави як засобу протидії гібридній війні.

Для досягнення мінімізації вищенаведених негативних чинників та дисбалансів розвитку грошово-кредитної сфери, що продукують загрози фінансовій безпеці та макроекономічній стабільності України впродовж останніх років, актуалізується питання дослідження рівня грошово-кредитної безпеки, завдяки чому можна отримати об'єктивну інформацію про функціональні особливості розвитку грошово-кредитного сектора економіки, виявити загрози, які чинять деструктивний вплив на рівень грошово-кредитної, а через неї й фінансової безпеки, та розробити активні контрзаходи щодо започаткування проце-

сів стабілізації функціонування грошово-кредитної системи. У контексті формування системних характеристик фінансової безпеки держави необхідним є, по-перше, застосування ефективних методів оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки, а по-друге, виокремлення індикаторів, за якими можна оцінити рівень грошово-кредитної безпеки України у цілому, та зосередження уваги на тих показниках, значення яких перевищують порогові та здійснюють деструктивний вплив на грошово-кредитну сферу.

Наголосимо на тому, що фінансова безпека держави є інтегральною характеристикою стану фінансової системи, яка включає характеристики стану низки взаємопов'язаних

структурних складників, у т. ч. грошово-кредитної сфери. Це зумовлює необхідність інтегрального оцінювання її рівня для адекватного та своєчасного реагування на внутрішні та зовнішні дестабілізуючі фактори. Таким чином, для визначення динаміки інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки необхідна відповідна методологія, яка може забезпечити діагностику її стану з можливістю порівняння з інтегральними пороговими (оптимальними) значеннями [1, с. 44].

У нашій державі розроблено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Однак, на думку низки науковців, дана методика містить значну кількість недоліків, які стосуються як складу індикаторів, так і безпосередньо самої методології, що призводить до отримання некоректних результатів щодо визначення рівня економічної безпеки держави та її складників [2], тому необхідним є застосування вдосконаленої методології, яка усуває наявні недоліки та відрізняється розширеним складом індикаторів, застосуванням мультиплікативної (нелінійної) форми інтегрального індексу та методу головних компонент для визначення вагових коефіцієнтів, нормуванням показників та їх порогових значень, що забезпечує адекватну діагностику безпеки, її складників із можливістю її порівняння з інтегральними пороговими (оптимальними) значеннями.

Динаміку фактичних значень індикаторів грошово-кредитної безпеки в Україні з їхніми пороговими та нормувальними значеннями представлено в табл. 1. Зауважимо, що більшість із даних індикаторів характеризується негативними тенденціями й є суттєво нижчими за порогові значення, що засвідчує поглиблення кризового стану у грошово-кредитній сфері України. При цьому особливо значних утрат вітчизняній грошово-кредитній системі завдало втягнення України у тривале та виснажливе протистояння у гібридній війні, у результаті чого негативна динаміка індикаторів грошово-кредитної безпеки держави лише посилилася.

Передусім йдеться про критично високий рівень монетизації національної економіки. Якщо відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП має зберігатися в межах 50%, то в

2010-2015 рр. значення цього показника знаходилося в межах від 50,2 % до 62,5 %, що зумовлено перевищенням темпів приросту грошової маси над темпами приросту ВВП. Частка готівки у ВВП України у 2014 р. становила 14,3%, що перевищувало гранично прийнятне значення цього показника у понад 3,5 рази, при цьому значення показника до 2000 р. збільшилося на 6,8 в. п.

Наслідком такої ситуації є посилення ризиків валютно-курсової нестабільності та інфляційних процесів, що є характерними для вітчизняної економіки впродовж останніх років. Протягом 2014 р. курс гривні знизився з 7,99 грн./дол. США до 15,77 грн./дол. США, а протягом 2015 р. – до позначки 24,00 грн./дол. США, що стало одним із чинників зростання інфляції та значного збільшення державного боргу. При цьому в 2015 р. рівень інфляції становив 143,3%, перевищивши прийнятно максимальне значення на 36,3%.

Зазначені процеси негативно відобразилися й на функціонуванні банківської системи. Йдеться про підвищення рівня середньої процентної ставки за кредитами комерційних банків із 10,5% у 2013 р. до 15,2% у 2015 р., що майже втричі вище за нормативно прийнятне значення цього показника 5,0%. Така ситуація значно ускладнює доступність суб'єктів реального сектору економіки до банківського кредитування та сповільнює ділову активність усередині держави.

Крім того, внаслідок масового вилучення депозитів фізичними особами з комерційних банків виник дефіцит ресурсів для кредитування реального сектору економіки, зокрема довгострокових проектів. Як правило, банки кредитують переважно короткострокові проекти, пов'язані з торгівлею та переробкою, або перерозподіляють тимчасово вільні кошти з кредитного портфеля у портфель боргових цінних паперів держави. При цьому частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, залишається достатньо низкою (21,8%, що на 8,2% нижче, ніж загальноприйняте значення).

Хоча слід відзначити, що окремі індикатори грошово-кредитної безпеки зберігають позитивні тенденції. Так, у межах прийнятних значень у 2010–2015 рр. знаходилися значення

Таблиця 1

Індикатори грошово-кредитної безпеки України у 2000, 2005, 2010–2015 рр. (розраховано автором)

Індикатори	Фактичні значення за роками								Порогові значення	Нормувальні коефіцієнти
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015		
Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	19,0	43,9	55,2	52,4	54,8	62,5	61,1	50,2	D: 125; 100; 75; 50	19,0
Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість оборотів	5,4	2,3	1,9	1,9	1,9	1,7	1,6	1,9	D: 5; 4; 3; 2	1,6
Обсяг готівки до ВВП, %	7,5	13,6	16,3	14,3	13,9	15,8	18,1	14,3	D: 20; 15; 10; 4	7,5
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	125,8	110,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	D: 120; 115; 110; 107	99,8
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	17,0	21,2	29,3	25,4	21,6	19,1	21,3	21,8	S: 10; 20; 25; 30	29,3
Рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %	5,7	5,3	6,9	6,6	8,0	10,5	9,3	15,2	D: 30; 20; 10; 5	5,3

«відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2», не перевищуючи позначку 2,0, що є свідченням належної швидкості його обігу.

Зауважимо, що більшість індикаторів грошово-кредитної безпеки знаходиться у критичній, небезпечній та незадовільній зонах. При цьому результати розрахунків ілюструють кількісний вимір загроз грошово-кредитній безпеці, засвідчуючи фактичну втрату сферою грошового обігу і кредитних відносин позитивних функцій впливу на соціально-економічний розвиток держави. Передусім це стосується періоду 2014–2016 рр., коли грошово-кредитна сфера України формувалася передусім під негативним впливом військових дій на сході країни, що ставили під загрозу фінансову та макроекономічну стабільність держави.

Наступним етапом інтегрального оцінювання рівня грошово-кредитної безпеки України є процедура нормування індикаторів за формулою (1), необхідність проведення якої зумовлена різноспрямованістю індикаторів (стимуляторів, дестимуляторів) та їх різною розмірністю. Процедура нормування, по-перше, переводить індикатори різних розмірностей у безрозмірні величини до діапазону [0, 1], по-друге, уможливає співставлення різноспрямованих індикаторів [3, с. 25-26].

$$z_i = \begin{cases} y_i / y_{\max}, & \text{якщо } y_i \in S; \\ y_{\min} / y_i, & \text{якщо } y_i \in D. \end{cases} \quad (1)$$

Важливим інформаційним підґрунтям для здійснення керованого впливу на стан грошово-кредитної безпеки України є обґрунтування вагових коефіцієнтів. Більшість науковців для визначення вагових коефіцієнтів використовує експертні оцінки (наприклад, метод парних порівнянь), які значною мірою є суб'єктивними, оскільки засновані на частковому інтуїтивному припущенні розвитку досліджуваних питань без їх конкретної формалізації, що надає можливість формувати лише наближені кількісні оцінки, а тому знижує наукову та практичну цінність отриманих результатів. Окрім того, вагові коефіцієнти, розраховані експертним шляхом, є не динамічними, а постійними параметрами для всього часового періоду, тобто такими, що не змінюються, а також не враховують змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

На нашу думку, доцільним для обґрунтування вагових коефіцієнтів є застосування методу головних компонент, який позбавлений суб'єктивізму та не передбачає побудову макро-

економічної моделі, що досить часто є складною процедурою через неможливість формалізованого опису індикаторів грошово-кредитної безпеки як ендогенних параметрів макромоделі. За результатами розрахунків зробимо висновок, що найбільш впливовими на інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки України у 2000, 2005, 2010–2015 рр. були такі індикатори: відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації) (0,224); відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (0,222); обсяг готівки до ВВП (0,223).

Використання зазначеного підходу дає можливість з урахуванням нелінійності економічних процесів визначити динаміку інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки України за формулою:

$$I_t = \prod_{i=1}^n z_{it}^{a_i}, \quad \sum_{i=1}^n a_i = 1, \quad a_i \geq 0, \quad (2)$$

де z_i – нормовані значення індикаторів; a_i – вагові коефіцієнти; n – кількість індикаторів.

Нормовані значення індикаторів, вагові коефіцієнти та інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки України в 2000, 2005, 2010–2015 рр. наведено в табл. 2. Як свідчать розрахунки, рівень грошово-кредитної безпеки України впродовж 2013–2015 рр. знаходиться у незадовільній зоні, що зумовлено негативними тенденціями зміни окремих показників грошового обігу і кредитних відносин.

Зауважимо, що на стан грошово-кредитної сфери здійснили значний вплив негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. і у цей період індекс грошово-кредитної безпеки України характеризувався спадною динамікою. Зокрема, криза призвела до наростання негативних тенденцій макрофінансової дестабілізації та продемонструвала проблеми і суперечності грошово-кредитної системи, які накопичувалися роками. Йдеться про розбалансування депозитного та валютного ринків, зниження прибутковості банківської діяльності.

За умов домінування рецесивних тенденцій у світовій економіці в 2010–2013 рр. та скорочення попиту на вітчизняний експорт на зовнішніх ринках макроекономічні умови реалізації грошово-кредитної політики залишалися нестабільними. У цей період грошово-кредитна політика була переважно спрямована на забезпечення стабільності грошової одиниці України. Однак необхідність виконання зовнішніх боргових зобов'язань держави призвела до зменшення обсягів золотовалютних резервів до критичного рівня – 20,4 млрд дол. США, що стало переду-

Таблиця 2

Нормовані значення індикаторів та інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки України в 2000, 2005, 2010–2015 рр. (розраховано автором)

Індикатори	Нормовані значення за роками								Вагові коефіцієнти
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	1	0,43	0,34	0,36	0,35	0,30	0,31	0,38	0,224
Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	0,29	0,69	0,84	0,84	0,84	0,94	1	0,84	0,222
Обсяг готівки до ВВП, %	1	0,55	0,46	0,52	0,53	0,47	0,41	0,52	0,223
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	0,79	0,91	0,91	0,95	1	0,99	0,79	0,69	0,073
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	0,58	0,72	1	0,87	0,74	0,65	0,73	0,74	0,132
Рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %	0,92	1	0,77	0,80	0,66	0,50	0,57	0,35	0,127
Інтегральні значення показника грошово-кредитної безпеки	0,69	0,64	0,61	0,63	0,60	0,55	0,56	0,54	

мовою для подальшого загострення ситуації у грошово-кредитній сфері. Як наслідок, індекс грошово-кредитної безпеки в 2013 р. знизився до критичного мінімуму за весь досліджуваній період і становив 0,55.

У 2014–2015 рр. реалізація грошово-кредитної політики України відбувалася в надзвичайно складних умовах, зокрема рецесивні тенденції розвитку економіки попереднього періоду різко погіршилися внаслідок загострення суспільно-політичної ситуації та військового конфлікту на сході країни. Це проявлялося, зокрема, у зростанні грошової маси, посиленні девальваційних очікувань, зменшенні обсягу міжнародних резервів, збереженні кризових явищ у банківській системі. Ліберальна політика плаваючого курсу НБУ призвела до девальвації національної валюти, підвищення адміністративно-регульованих цін та тарифів. Незважаючи на запровадження з боку НБУ інструментів процентної політики, механізмів підтримки ліквідності банків, ситуація на грошово-кредитному ринку залишилася волатильною, а рівень грошово-кредитної безпеки характеризувався низхідним трендом.

Висновки. Аналіз чинників та функціональних особливостей розвитку грошово-кредитної сфери шляхом здійснення інтегрального оцінювання рівня грошово-кредитної та фінансової безпеки держави дає змогу визначити стратегічні пріоритети та напрями системного вдосконалення грошово-кредитної сфери України в контексті посилення фінансової безпеки держави. Насамперед це заходи, спрямовані на недопущення нижче за пороговий рівень індикаторів високої впливовості на стан грошово-кредитної безпеки. Йдеться про рівень монетизації національної економіки, швидкість обігу грошової маси та обсяг готівки до ВВП.

Література:

1. Харазішвілі Ю.М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю.М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 44–58.
2. Харазішвілі Ю.М. Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України : аналітична записка / Ю.М. Харазішвілі, А.І. Сухоруков, Т.П. Крупельницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>.

3. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі : аналіт. доп. / Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – К. : НІСД, 2014. – 117 с.

Гудзоватая О.О. Факторы и функциональные особенности развития денежно-кредитной сферы в контексте формирования системных характеристик финансовой безопасности государства

Аннотация. В статье отмечено ухудшение состояния финансовой безопасности государства вследствие кризисных явлений в стране. Существенное влияние на финансовую безопасность имеет состояние денежно-кредитной сферы. Выявлены факторы развития денежно-кредитной сферы Украины по сферам влияния в контексте формирования системных характеристик финансовой безопасности государства, осуществлено интегральное оценивание в разрезе индикаторов денежно-кредитной безопасности.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, денежно-кредитная сфера, внутренние и внешние факторы, индикаторы денежно-кредитной безопасности, интегральная оценка уровня денежно-кредитной безопасности Украины.

Hudzovata O.O. Factors and functional features of the development of money credit sphere in the context of the formation of system characteristics of the state financial safety

Summary. The article notes the deterioration of the state of financial security of the state over the crisis phenomena in the country. The state of the monetary and credit sphere has a significant impact on financial security. The article reveals factors of the development of the monetary and credit sphere of Ukraine in the spheres of influence in the context of the formation of system characteristics of the state financial security; integral estimation in the context of indicators of monetary and credit security is carried out.

Keywords: state financial security, monetary and credit sphere, internal and external factors, indicators of monetary security, integral assessment of monetary security level of Ukraine.